

دفاع مشروع در حقوق کیفری ایران

مولفین:

محمدصادق حافظی قهستانی

غلامرضا حافظی قهستانی

محمد رضا حافظی قهستانی

سرشناسه	:	حافظی قهستانی، محمدصادق، ۱۳۷۱ -
عنوان و نام پدیدآور	:	دفاع مشروع در حقوق کیفری ایران/ مولفین محمدصادق حافظی قهستانی، غلامرضا حافظی قهستانی، محمد رضا حافظی قهستانی.
مشخصات نشر	:	سیرجان: عصر مدرن، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۹۳ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۸۴۰۳-۰۳-۶
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
موضوع	:	دفاع مشروع (حقوق) -- ایران
موضوع	:	Self-defense (Law) -- Iran
شناسه افزوده	:	حافظی قهستانی، غلامرضا، ۱۳۵۳ -
شناسه افزوده	:	حافظی قهستانی، محمد رضا، ۱۳۶۴ -
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵KMH۳۸۵۶ / ۲۵۷ ح
رده بندی دیویی	:	۳۵۱/۵۰
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۲۱۰۰۱۸

عنوان کتاب: دفاع مشروع در حقوق کیفری ایران
تألیف: محمدصادق حافظی قهستانی، غلامرضا حافظی قهستانی، محمد رضا حافظی قهستانی
ناشر: مؤسسه انتشارات عصر مدرن www.asremodern.com

ویرایش علمی: فرزین سلیمی

صفحه آرا: زهرا حیدری

طراح جلد: نعیمة طغرلی

نوبت چاپ: اول

چاپ: زمزم

سال انتشار: ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال

مركز پخش:

شعبه سیرجان: چهارراه سپاه، خیابان سعدی ۷، ابتدای کوچه ۷

کدپستی: ۷۸۱۸۶۹۳۷۵۳

تلفن: ۰۹۱۳۲۷۹۲۱۶۹ - ۰۹۳۸۳۹۷۶۳۴۶

salimi1108@yahoo.com

شعبه بافت: بلوار دانشگاه، امیرکبیر ۲۰، کدپستی: ۷۸۵۱۸۳۳۵۴۴

تلفن: ۰۹۱۳۹۵۶۱۷۴۸ - ۰۳۴۷۴۲۲۸۸۰۹

salimi950@yahoo.com

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۹

فصل اول: تبیین مفاهیم، ویژگی‌ها و تحولات مفهومی دفاع مشروع..... ۱۳

مبحث اول: تعریف مفاهیم و پیشینه دفاع مشروع..... ۱۵

۱. دفاع مشروع..... ۱۵

۲. قانون مجازات اسلام..... ۱۵

۳. تجاوز..... ۱۶

۴. متجاوز..... ۱۶

۵. دفاع..... ۱۶

۶. مدافع..... ۱۶

تاریخچه..... ۱۶

الف- تاریخچه دفاع مشروع..... ۱۷

ب- تاریخچه قانون مجازات اسلامی در ایران..... ۱۹

مبحث دوم: مبانی نظری در ارتباط با دفاع مشروع..... ۲۴

گفتار اول: دفاع مشروع از دیدگاه حقوقی اسلامی..... ۲۴

گفتار دوم: دفاع مشروع از دیدگاه حقوق دانان..... ۲۶

بند نخست: دفاع مشروع از دیدگاه دکتر گلدوزیان..... ۲۶

الف. حق دفاع..... ۲۶

۲- نظریه دفاع مبتنی بر اجبار روحی (معنوی)..... ۲۷

ب. ضوابط کلی برای تحقق دفاع مشروع..... ۲۷

۱- اعمال حقوق فردی و خصوصی در دفاع مشروع ۲۷

۲- قلمرو علت مواجهه در دفاع مشروع ۲۸

ج. شرایط تجاوز و دفاع و موضوع مورد تجاوز در دفاع مشروع ۲۸

۱- کیفیت تجاوز مستوجب دفاع و شرایط آن ۲۹

۲- شرایط مشریت دفاع در قبال تجاوز: ۲۹

۳- موضوع تجاوز در دفاع مشروع ۲۹

د. قلمرو زمانی و مکانی اعمال در حکم دفاع مشروع ۲۹

۱- محل دفاع ۲۹

۲- زمان دفاع ۲۹

بند دوم: دفاع مشروع از دیدگاه اردبیلی ۳۷

بند سوم: دفاع مشروع از دیدگاه شامیاتی ۳۷

بند چهارم: دفاع مشروع از دیدگاه فقها ۳۷

الف- گروه اول فقها (قائلین به عدم دفاع) ۳۷

ب- گروه دوم (قائلین به عدم فرار) ۳۸

بند پنجم: نظر آیت‌الله مکارم شیرازی درباره شرایط دفاع مشروع در برابر متجاوز و ۴۰

خلاصه فصل ۴۱

فصل دوم: مقایسه دفاع مشروع بین قانون سابق و جدید ۴۳

مبحث اول: دفاع مشروع، مدافع مشروع مجرم ۴۵

گفتار نخست: شرایط تجاوز (حمله) ۴۶

بند نخست: تجاوز بالفعل یا خطر قریب الوقوع باشد ۴۶

بند دوم: تجاوز غیرعادلانه و بر خلاف حق ۴۸

۵۱	گفتار دوم: شرایط دفاع
۵۱	بند نخست: دفاع ضرورت داشته باشد
۵۵	بند دوم: دفاع متناسب با حمله بوده و بیش از حد ضرورت نباشد
۵۹	بند سوم: دفاع مستند به قرائن معقول یا خوف عقلایی باشد
۶۰	بند چهارم: امکان توسل به قوای دولتی نباشد
۶۱	بند پنجم: فقدان تحریک قبل از تجاوز
۶۲	مبحث دوم: اثبات دفاع مشروع
۶۳	بند اول: الزام مهم به دفاع
۶۶	بند سوم: تفصیل بین شرایط
۶۷	گفتار دوم: بار اثبات کیفیات تعدد در دفاع مشروع
۶۸	مبحث سوم: دفاع مشروع در میزان مسئولیت یا میزان عمل
۶۹	گفتار نخست: آثار و پیامدهای واقع با رعایت سراسر
۶۹	بند نخست: سقوط قصاص
۷۲	بند دوم: سقوط دیه
۷۴	بند سوم: فقدان مسئولیت مدنی
۷۶	مبحث چهارم: وجه تمایزی بین قانون مجازات اسلامی سابق و جدید در مورد معصوم دفاع مشروع
۷۷	گفتار نخست: قسمت اول
۷۹	گفتار دوم: قسمت دوم
۸۱	گفتار سوم: قسمت سوم
۸۳	نتیجه گیری
۸۷	منابع و مأخذ

پیشگفتار

هنگامی که یک کربوبی وارد بدن می‌شود بافت‌های سفید با مهمانان ناخوانده‌ای که وارد بدن شده‌اند مبارزه می‌پردازند و بدن در مقابل آن اقدام به دفاع می‌نماید؛ بنابراین می‌توان گفت که اولاً، فال امری مشروع است. قانونگذار با وضع قانون در زمینه دفاع مشروع در جهت جلب رفع شبهه و تردید گام برداشته است، به عبارت دیگر مشروعیت مورد نظر قانونگذار مشروعیت نفس دفاع که امری ذاتی و طبیعی است نبوده بلکه در مقام اعلام مشروعیت اعمالی است نه اگر در غیر از موارد دفاع اعمال گردد مجرمانه محسوب خواهد شد، در همین باب که مشاهده می‌شود عده‌ای به عنوان (دفاع مشروع) انتقاد نموده و آن را جامع و مانع ندانسته و عناوین دیگری از قبیل (دفاع مجرمانه مشروع) یا (جرائم مشروع) و یا (جرائم معزز) کار برده‌اند.

در این کتاب سعی شده است با مقایسه‌ای بین آئین مجازات اسلامی سابق و قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مورد موضوع دفاع مشروع به صورت تطبیقی به عمل آید و همچنین وجوه تشابه و تمایز بین این دو قانون در مورد این موضوع مورد بررسی قرار گیرد. قانون مجازات اسلامی مهمترین قانون جزایی کشور است که عناوین جرائم را به همراه مجازات آن‌ها در دل خود جای داده است.

سال‌ها، اجرای آزمایشی قانون مجازات اسلامی سابق تمدید می‌شد تا اینکه بالاخره تصمیم گرفته شد با استفاده از تجربه اجرای این قانون، قانون جدیدی را جایگزین آن کنند و قانون جدید جایگزین قانون مجازات سابق شد. یکی از مقررات مهم در قانون مجازات اسلامی، بایدها و نبایدهای مربوط به دفاع مشروع است.

در برخی مواقع انسان می‌توان برای دفاع از جسم و مال خود یا دیگری دست به اعمالی بزند که در حالت عادی از نگاه قانون جرم است، اما دفاع مشروع جنبه استثنایی دارد و در صورتی عنوان مجرمانه را پاک خواهد کرد که شرایط آن وجود داشته باشد. در بیان مفهوم و فلسفه وجود قواعد دفاع مشروع باید گفت: دفاع مشروع عنوانی حقوقی است به معنای دفاع از جان، مال، ناموس و آزادی تن یک فرد در برابر تجاوز غیر قانونی شخص دیگر. قانون جدید مجازات اسلامی، تغییراتی در احکام دفاع مشروع داده است، البته در اصل پذیرش و آثار آن تغییراتی به وجود نیامده است. برای نمونه موضوع دفاع در قانون جدید نیز جن، مال، ناموس، عرض و آزادی تن بیان شده است. یکی از شرایط دفاع مشروع وجود یک خطر ناگهانی یا جریان یا قریب الوقوع است که این موضوع در قانون جدید نیز پذیرفته شده است. همچنین، پیش شرط ضرورت داشتن دفاع برای پذیرش آن نیز در هر دو قانون مجازات آمده است. ضروری بودن عمل دفاع مشروع به این معناست که راه دیگری جز انجام عمل مجرمانه برای دفع از خود یا دیگری وجود نداشته باشد. قانون قبلی در جهت اهمیت ضروری بودن عمل مدافع مقرر کرده است که توسل به هرگونه وسیله آسان‌تری برای نجات میسر نباشد.

این عبارت در قانون جدید مجازات دیده نمی‌شود. عبارت «عدم امکان توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت» نیز در قانون مجازات «از میان برداشته شده است. دفاع از شخص دیگر نیز در قانون جدید پذیرفته شده است. این موضوع خاسته از قید اضافه قانون قبلی یعنی پذیرش دفاع از مال دیگری به شرط استمکان صاحب مال یا اینکه وی مسئول حفاظت از دیگری بوده، برداشته شده است؛ زیرا دلیلی برای طرح شرایط این چنین و سخت‌گیری در کمک به دیگران وجود ندارد.

با توجه به تغییرات جدید به نظر می‌رسد با این تغییرات در قانون جدید مقررات دفاع مشروع با عدالت و به عبارت بهتر با انصاف مطابقت بهتری دارد؛ بنابراین در این کتاب «دفاع مشروع» به عنوان یکی از عوامل موجهه جرم، در قانون مجازات اسلامی جدید با قانون مجازات اسلامی سابق مورد مقایسه قرار می‌گیرد و در آخر یک نتیجه‌گیری کلی در مورد تغییر قانون مربوط به دفاع مشروع صورت گیرد.

در کتاب حاضر به این امر پرداخته شده است، آیا از نظر ماهیت و چگونگی وجه تمایزی بین قانون مجازات اسلامی سابق و جدید در مورد موضوع دفاع مشروع وجود دارد؟ با توجه به مطالعات تاریخی در می‌یابیم که انسان در مقابل عملی غیر مشروع و ناعادلانه ای که نسبت به ایشان رخ داده سر خم نکرده، بلکه از خود ایستادگی و مقاومت نشان داده و دفاع در مقابل چنین عملی را حقوق طبیعی و فطری خود دانسته است.

امروزه نیز این حق در تمام نظام‌های حقوقی قابل مشاهده است. انسان با تبعیت از غریزه زمانی که احساس خطر کند دفعه‌تاً مقابله به مثل انجام می‌دهد و آن را نوعی حق برای خود می‌داند. هم چنین در زندگی اجتماعی و روابط انسانی ایجاب می‌کند که افراد نباید در صورت که مورد حمله و تهاجم ناعادلانه‌ای دیگران قرار می‌گیرند ساکت بمانند و هیچ‌گونه عکس‌العمل انجام ندهند، بلکه باید از خود دفاع نموده و خطر را رفع نماید؛ بنابراین در این کتاب سعی می‌بر آن شده است که پس از مقایسه دفاع مشروع در قانون سابق و جدید (۱۳۹۲) در خصوص اصول و ویژگی‌های آن پرداخته خواهد شد. در این کتاب سعی شده است که جزئیات کوتاه و مختصر از واژه دفاع مشروع ذکر شود. امیدواریم مورد استقبال و عنایت خوانندگان گرامی قرار گیرد.

وقتی مأمور دولتی، خارج از حدود وظیفه و صلاحیت و اختیارات خود عمل می‌کند، اعمالش غیر قانونی است و لذا مقاومت در برابر او مسدود جرم تمرّد تلقی نمی‌شود؛ اما این‌طور هم نیست که لزوماً مشروع به حساب آید، بلکه به حسب وجود یا عدم وجود شرایط لازم برای مشروعیت دفاع اعم از شرایط عمومی دفاع و شرایط اختصاصی که برای جواز مقاومت در برابر مأموران دولت لازم است ممکن است دفاع مشروع محسوب بشود یا نشود؛ اما در صورتی که دفاع مشروع به حساب نیاید، در برخی موارد مشمول عنوان مجرمانه دیگری غیر از تمرّد قرار گیرد. به هر حال بحث مقاومت در برابر اعمال خارج از حدود وظیفه و غیرقانونی مأموران دولت، مستقل از بحث مشروع نیست و لذا با توجه به آنچه بیان شد، به طور کلی به جای ۶۱، ۶۲، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷ و ۶۲۸ قانون مجازات اسلامی می‌توان از ماده پیشنهادی زیر استفاده کرد: «هر کس در مقام دفاع از نفس یا عرض یا مال یا هرگونه حق خود یا دیگری در برابر هرگونه تجاوز خلاف قانون

فعلی یا خطر قریب الوقوع ولو این که از سوی مأموران دولتی صادر گردد، مرتکب رفتاری شود که جرم شمرده می‌شود. در صورت اجتماع شرایط زیر، مجرم محسوب نمی‌شود:

۱. خوف مستند بر قرائن معقول باشد.

۲. توسل به قوای دولتی یا هرگونه وسیله آسان‌تر برای نجات، میسر نباشد.

۳. دفاع، متناسب با تجاوز یا حمله باشد.

تبصره ۱. مقررات این ماده در مورد دفاع از مال غیر در صورتی قابل اجرا است که حفاظت مال غیر به عهده دفاع کننده بوده یا صاحب مال استمداد کند.

تبصره ۲. در مورد مأموران دولتی شرط مشروع بودن دفاع آن است که مأمور از حدود وظیفه خارج شود.

هر چند اعمال خارج از حدود وظیفه و غیرقانونی مأموران دولت، مصداق عبارت «هرگونه تجاوز خلاف قانون» مندرج در ماده فوق قرار می‌گیرد که مقاومت در برابر آن‌ها جایز است لکن پیش‌بینی تبصره ۲ به لحاظ رفع ابهام از مسئله مناسب است. در این صورت اعمالی که مأموران دولت در حدود وظیفه محول انجام می‌دهند و همچنین ارتکاب جرائمی که به حکم قانون یا به امر آمر قانونی برای انجام دادن وظیفه آنان ضروری است (موضوع مواد ۵۶ و ۵۷ قانون مجازات اسلامی) مصداق عبارت مذکور قرار نمی‌گیرد و مقاومت در برابر آن‌ها نه فقط جایز نیست بلکه ترمد محسوب می‌شود.

با توجه به جدید التصویب بودن قانون جدید در این باب، مطالب اندکی در این زمینه در منابع مختلف یافت می‌شود و لیکن در مورد موضوع دفاع مشروع که از دیر باز مورد توجه حقوقدانان و قانون‌گذاران بوده است مطالب و منابع با ارزش بسیاری از نویسندگانی چون استاد مرحوم آقای رضا نور بها، دکتر حسین میر محمد صادقی، دکتر محمد صالح ولیدی و حقوقدانان فرهیخته دیگری در ایران و دیگر نقاط جهان وجود دارد و همچنین در این زمینه مقالات و پایان‌نامه‌های کثیری وجود دارد. در مراکز دانشگاهی ایران نیز چندین پایان‌نامه در ارتباط با دفاع مشروع توسط دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد تدوین گردیده است.